

ПОЛОНІЗМИ В ТВОРАХ ЛІНИ КОСТЕНКО

У статті з'ясовуються зовнішні та внутрішні причини, що обумовили появу полонізмів у творах відомої сучасної української поетеси Ліни Костенко, у рамках мінімального контексту репрезентуються полонізми різних мовних рівнів, а також здійснюється їх класифікація, аналізується роль у текстах.

Використання в тканині українського тексту полонізмів можна розглядати як один із рефлексів українсько-польських мовних контактів, що мають давню історію, адже активізацію польських запозичень вчені відмічають вже в кінці ХУІ – на початку ХУІІ століть. Українсько-польські мовні контакти – предмет багатьох наукових розвідок у славистиці [1]. Наприклад, полонізми в українських пам'ятках писемності досліджував Іван Огієнко, полонізми в українських юридичних документах різних історичних періодів досліджували М. Худаш, В. Мойсієнко, В. Титаренко, українсько-польські зв'язки в словотворі досліджувала Н.П. Романова та ін.

Полонізми нерідко зустрічаються в художніх творах і приватному листуванні українських письменників, що сприяє їх поширенню. Слід зазначити, що полонізми також присутні у живому розмовному мовленні українців, особливо у тих регіонах країни, де проживає значна кількість поляків, адже їхня материнська мова більшою або меншою мірою впливає на українську мову, якою вони спілкуються з українцями у повсякденному побутовому житті, у громадській, політичній, економічній та культурній діяльності. Проте місце і роль полонізмів у творчому доробку українських митців слова ще не знайшли належного висвітлення в україністиці, хоча є окремі наукові розвідки з цієї проблематики.

З огляду на вище зазначене подальше дослідження полонізмів різних мовних рівнів (фонетичного, лексичного, граматичного, стилістичного), їх складу, місця та ролі в художніх текстах українських митців слова є актуальним і становить науковий інтерес.

Метою цього наукового пошуку є дослідження полонізмів у творах сучасної української поетеси Ліни Костенко. Об'єкт та предмет дослідження обрані не випадково, адже в творах поетеси нерідко можна зустріти польські вкраплення. Для досягнення мети дослідження нами вирішувалися такі завдання: вивчалися фактори, що обумовили появу полонізмів у художніх текстах Ліни Костенко, відбиралися полонізми з

творів поетеси, вони аналізувалися з огляду їхньої приналежності до різних рівнів мови, з'ясовувалися можливі причини їх уживання в художньому творі. Дослідження здійснювалося шляхом вивчення наукових джерел про біографію Ліни Костенко, методом суцільної вибірки полонізмів із її творів, планомірною інвентаризацією означених мовних одиниць створювався банк даних, за допомогою порівняльного методу аналізувалися будова й функції полонізмів у текстах живого класика української літератури, які є проявом мовних контактів генетично близьких української та польської мов.

Для з'ясування причин появи полонізмів у творах Ліни Костенко необхідно зосередитися на розгляді декількох факторів. Умовно їх можна поділити на зовнішні та внутрішні або об'єктивні та суб'єктивні. До зовнішніх (об'єктивних) факторів ми відносимо фактор історії частини земель України, а саме земель Південно-Західного краю Російської імперії, до складу якої входила Україна. На цій території проживало чимало етнічних поляків, мова яких під час спілкування з етнічними українцями сприяла появі полонізмів у мовленні останніх. До факторів цього ж виду відносимо також характер українсько-польських мовних контактів. До внутрішніх (суб'єктивних) факторів відносимо родинні чинники, а саме сімейне оточення поетеси та її освіту, культурне оточення.

Розглянемо зовнішні, тобто екстралінгвістичні фактори (географічне сусідство країн і народів, рівень й різновид їхньої культури, політичні відносини між ними). Загальновідомо, що взаємні впливи різних мов, що залежать від екстралінгвістичних факторів, можуть бути різними в діапазоні від рівня діалектів та розмовно-побутового спілкування до рівня літературних контактів і взаємозбагачення.

З найдавніших часів стосунки поляків зі східними їх сусідами мали активний характер. У літописах можна знайти відомості про численні війни, замирення, одруження дочок київських князів із чоловіками з польської династії П'ястів. Оскільки вже на початку XI століття Київ був одним з найвизначніших міст Європи, вчені відзначають, що в XI-XII століттях та у першій половині XIII століття вплив культурних та мовних контактів спрямовувався зі сходу на захід, тобто з Київської Русі до польських земель. Після руйнації культури Київської Русі татаро-монгольською навалою в другій половині XIV століття (а, можливо, і пізніше з огляду на певну інерцію у цій сфері) культурні впливи пішли з Польщі у напрямку Києва [2: 38].

Домінування західного впливу в парадигмі українсько-польських культурних та мовних контактів у XIV столітті змінюється. Це було зумовлено початком розквіту культури польських міст, отримання

деякими з них магдебурзького права, заснуванням Краківської академії (пізніше Ягеллонський університет), а також анексією Галичини польським королем Казимиром. За часи панування короля Казимира (1506-1548 рр.) та в наступний період посилювалась полонізація українських міст, що суттєво впливало на дрібну та середню місцеву шляхту, адже вона була пов'язана з містами. Саме в них зосереджувались заклади освіти, звідси йшла мода, тут формувались громадські та політичні думки й настрої. Українська шляхта підпадала під польський культурний і мовний вплив, що викликало активне проникнення полонізмів в українське мовлення і нерідко спричиняло заміну ними українських лексем, хоча на селі, на думку вчених, цей вплив був значно меншим, оскільки село споконвічно було українським [3: 163].

У XVI-XVII століттях польський вплив на українську мову й культуру продовжувався. За Андрусівським миром українські землі було поділено між Москвою та Польщею: Правобережна Україна й західноукраїнські землі відійшли до Польщі, що активізувало еміграцію поляків на ці землі, а відтак і поширення польської мови. Про це, зокрема, яскраво свідчать такі факти: польською мовою користувалися керівники Козацької Держави та письменники, сподвижники Петра I Феофан Прокопович і Стефан Яворський, нею володіли майже усі російські царі.

Отже, переміщення поляків на корінні руські (не російські!) землі та полонізація місцевої феодальної знаті привело до того, що польська мова була поширена серед населення на значній території України. Побутування польської мови в родинах, а відтак і використання полонізмів в українському мовленні продовжилося і в наступні історичні періоди.

Розгляд внутрішніх факторів закономірно висуває питання: звідки полонізми в творах Ліни Костенко, яка повернула Україні ідею незнищенності українського народу та його пісні? Безпосередніх даних про те, що Ліна Костенко вивчала польську мову, немає. Проте можна припустити, що вона її чула від батька. Він працював учителем, викладав у школі майже всі предмети, знав 12 мов. З огляду на розглянуті зовнішні фактори зі значною мірою вірогідності можна припустити, що серед них могла бути й польська мова. Не менш важливим і закономірним шляхом появи полонізмів у мовленні Ліни Костенко, безперечно, було саме життя, адже в роки війни вона зазнала біженських поневірянь, жила в чужих домівках, у найтяжчих життєвих ситуаціях пізнавала людей (серед них могли бути й етнічні поляки, яких в Україні проживає чимало). Не останню роль у появі

полонізмів у творах Ліни Костенко відіграло культурне оточення років формування особистості майбутньої поетеси.

Ліна Костенко навчалася деякий час у Київському педагогічному інституті, відвідувала літературну студію, де почала серйозно займатися літературною творчістю, але не могла зреалізувати свої творчі амбіції. У той час, за оцінкою В'ячеслава Брюховецького, культурне життя столиці України перебувало в анабіозі, в Москві ж дихалося вільніше. Ось чому Ліна вирішує їхати в Москву, де в 1952 році починає навчатися в Літературному інституті ім. М.Горького (тут можна було здобути найкращу літературну освіту в тодішньому СРСР). Вона ґрунтовно вивчає світову літературу, спілкується з представниками різних народів, що входили до складу Радянського Союзу, а також до складу Варшавського договору. Серед них був поляк Єжи-Ян Пахльовський, який став чоловіком Ліни (їхня дочка Оксана носить прізвище Пахльовська). Відомо, що спілкування закоханих – це не тільки обмін почуттями, це обмін культурними світами. Світ Єжи-Яна був польськомовним, світ Ліни – україномовним, а їхнє спільне життя, безперечно, було процесом культурного обміну та взаємозбагачення і спричиняло появу полонізмів у мовленні Ліни Костенко.

Отже, полонізми у творах Ліни Костенко мають під собою як широке історичне тло, так і обставини приватного характеру.

До полонізмів (від середньолатинського *Polonia* – Польща) енциклопедія української мови відносить слова, їх окремі значення, вислови, що запозичені з польської мови або утворені за її зразками [4: 466].

Дослідивши тексти творів Ліни Костенко [5, 6, 7], ми створили базу даних, яка репрезентує фонетичний, лексико-семантичний, словотвірний і граматичний рівні мови. У текстах творів Ліни Костенко нами не виявлено вкраплень польських слів, словосполучень або цілих фраз, які були б передані графікою польської мови, як це є, наприклад, у листах Лесі Українки [8]. Ця обставина опосередковано свідчить про те, що Ліна Костенко не вивчала польської мови, зокрема в писемній формі, і полонізми в її твори потрапили шляхом усного спілкування з носіями мови (як було зазначено раніше, це міг бути батько, оточуючі, чоловік, а пізніше й дочка).

У поодиноких випадках сама авторка поряд з полонізмом подає його тлумачення в українській мові, наприклад: "І тут я повинна перейти до *конклюдзії*, тобто до заключної частини" [7: 30] (*konkluzja* – висновок).

Вважаємо за потрібне зазначити, що до полонізмів ми, умовно кажучи, віднесли як ті мовні одиниці, що відповідають класичному

визначенню, так і такі одиниці мовлення, що називають польські реалії і тим самим створюють певний польський колорит. Це так звані полонізми в широкому значенні слова. Серед них насамперед географічні назви. Це назви самої польської держави, польських гір, річок, регіонів, міст, наприклад: Добралися до *Польщі* [5: 402]; Дала їй *Польща* дах [5: 407], Од *Німана* до *Вісли*, од Бога і до *Бугу* [5: 406], Та *Віслу* звав по-грецьки – Ериданом [5: 427], Отак злетіть без дріб'язку валізи на верховину Туги серед *Татр* [5: 104], Стояли б десь на *Віслі* [6: 169], Купців полтавських бачив я в Саксонії, На *Шльонску* і по землях франків теж [6: 121], Папуша вкрала книжку. У *Кракові*. В купця [5: 402], Згадую сповідальню в старовинному костьолі у *Кракові* [5: 155], *Варшава* далі (6: 119).

Значну частку таких умовних полонізмів складають імена та прізвища людей, у тому числі політичних і культурних діячів Польщі та звичайних поляків (*Баторій, Тувім, королева Ядвіга, князь Вітовт, король Сигізмунд, Потоцький, Януш Радзивілл, Гелена, Гальшка*), наприклад: Але чого я це все згадала? Не Батія чомусь, не *Баторія* [5: 416], І *Тувім* їй писав [5: 405], вірш "Тінь королеви *Ядвіги*" [5:374], Своім богам молився *князь Вітовт*[6: 158], Чужий король, неситий *Сигізмунд* [6: 158], Як ніж у спину, а *Потоцький* в груди [6: 141], Литовський гетьман *Януш Радзивілл* [6: 141], Отак пройшло тут військо *Радзивілла* [6: 140], *Потоцький* йде назустріч *Радзивілли* [6: 23], Гетьман підписував ще один лист до *Потоцького* [7: 98], *Гелену*, може, згадував найбільше [7: 99], Ходи собі, гадай по *Гальшках* і *Палагнах* [5: 409], Любив я панну. *Тимченко-Заглобську* [6: 149].

У романі "Маруся Чурай" Ліна Костенко використовує декілька польських або стилізованих під польські прізвищ: *Бидловські, Туранський, Себастьянські, Яблоновський, Тимченко-Заглобська, імя Тадеуш*. Їх використання виконує стилістичну функцію. Авторка відверто глузує над українцями, що піддалися ополяченню і міняють свої прізвища на польські. Подібне явище висміював також український драматург Карпенко-Карий у п'єсі "Мартин Боруля". Ліна Костенко створює авторські неологізми – прізвища представників шляхти від слів "бидло", "коза", поєднує польське ім'я Тадеуш з прізвищем Пика, польське прізвище Яблоновський з ім'ям Рох і в такий спосіб створює ефект комічності, наприклад: Які шляхетні прізвища тут панські! *Бидловські, Козєбродські, Себастьянські*. Яка в них гідність чується велика! – *Рох Яблоновський і Тадеуш Пика* [6: 134].

Серед лексем, що називають польські реалії, у творах Ліни Костенко є назви танців, духовних осіб, етикетні звертання (пані, панно, панове, панство) і зневажливі назви поляків і українців (лях,

панки, хлоп), предмети матеріальної та духовної культури, наприклад: Гримить високий гонор *полонеза* [5: 74], Танцюють чи не всі там і чардаш, і *мазурку* [5: 114], Ось почекай, *мазурку* ще утнуть [6: 177], закінчив *польку*, починай *гопак* [5: 87], Видно, що *душпастирі* біблійних кіз тут іноді пасуть [6: 134], А чи не вухо підіслав *душпастир*? [5: 468], Крізь грати людина *ксьондзові* розповідала гріх [5: 155], І їхній *ксьондз*, небритий півзими [7: 180], Лубенський родич *краківського Смока* [6: 123], заговорив *шопенівський* ноктюрн [5: 58], Ви грамотні. Ви знаєте *латину* [6: 20], писано *латиною* [6: 134] (*łacina* – латинська мова), Як важко їх писати! Нема в *латинці* літер [5:410] (*łacipisa* – латинська азбука, графіка). Це слово Ліна Костенко уживає у формі, що нагадує форму українського слова *абетка* (абетка - в абетці, латиниця – в латинці). Один приїхав у *кареті гданській* [6: 171], Як *ляхи* нас обшукували в полі [6: 76], Ой забили тебе *ляхи* у своєму краю! [6: 51], Мені що турок, що литвин, що *лях* [6: 164], *Панки* долонь тут не шкодують [5: 231], Хоч ворог, хоч і *хлоп*, а таки лицар [5: 515].

У поодиноких випадках для створення національного колориту Ліна Костенко використовує усталені польські вирази: А там почнуться *ночі сільвестрові* [6: 170], Одні кричать: "*Од можа і до можа!*" [6: 135], Картин їх за *грубі мільйони* музей не віддасть сьогодні [5: 370] (*grube pieniądze* – великі гроші) або цілі речення: *О пане Єзу, пан муві по-хлопську!* [6: 149] (О пане Боже, ви говорите по-мужицьки!).

Матеріал нашого банку даних дає підстави говорити, що серед полонізмів найбільше – лексичних. Лексичні полонізми в творах Ліни Костенко можна умовно поділити на декілька груп. Насамперед це загальноновживана лексика, яка складає значний шар. Частіше це іменники, які називають людей і казкових істот, наприклад: *кобітка*, *гендляр*, *колега*, *війт*, *шаленець*, *танечниця*, *краснолюдки*, *мосць*, *Дзизь*. Іноді поетеса пристосовує польські слова до української тканини тексту. У такому вигляді вони зберігають, так би мовити, присмак *polskości* та водночас цілком зрозумілі українському читачеві. Наприклад, до польського слова вона додає український суфікс і в такий спосіб сприяє засвоєнню лексеми (Насилу втихомирилась *кобітка* [6: 19] (*kobieta* – жінка, *кобітка* - жіночка). В українських селах добре відоме слово *ганделик*, що є похідним (і в такий спосіб засвоєним) від польського слова *handel* – торгівля. В сільських ганделиках торгують переважно алкоголем і дешевою закускою до нього. А от слова, що називає людину, яка займається такою торгівлею, в українській мові немає, проте значення польського слова *гендляр* зрозуміле українському читачеві, наприклад: де *гендлярі*

вимахують пером [5: 195] (*handlarz* - дрібний торговець, "купи-продай").

Іноді лексичний полонізм цілком засвоюється українською мовою, але при цьому в його семантиці відбуваються зрушення. Так, слово *колега* в українській мові є повністю засвоєним і має значення "товариш по роботі", а у польській мові його значення ширше – товариш не тільки по роботі. Саме в такому ширшому значенні використовує Ліна Костенко цю лексему, наприклад: *Колега* коника й вола [5: 94] (*kolega* - товариш). Один з героїв роману "Маруся Чурай" носить прізвище *Дзизь* (Вже п'яний *Дзизь* ведмежу губу кривить [6: 105], що є полонізмом (*dziś* - сьогодні).

Іноді в текстах Ліни Костенко лексичні полонізми піддаються фонетичному засвоєнню. Наприклад, у "Марусі Чурай" знаходимо: Як це здається, пане *войте*, вам? [6: 32] (*wojt* – голова сільської громади). Польська літера *o* передає звук [y], поетеса ж змінює його на український *o*. Саме в такому звучанні використовувалося це слово в західних говірках української мови. У цьому ж творі поетеса використовує це слово в іншому фонетичному вигляді: Що був на той час *війтом* у Полтаві [6: 7]. Це відповідає нормам літературної мови (*i* в закритому складі). Поетесою робиться спроба фонетичного засвоєння слова *мосць*. Це скорочення характерне для польської мови: Впустить в Полтаву військо його *мосці*? [6: 170] (*mość* – милість при звертанні до коронованих або титулованих осіб).

Чимало лексичних полонізмів мають спільний із українськими словами корінь і тому легко сприймаються українськими читачами. Ознакою полонізму в такому випадку виступають афікси або фонетичне оформлення слова (наприклад, слова *танечниця* і *танцівниця*): Тополя гнеться, як тонка *танечниця* [6: 139], Він написав геніальних *танечниць* [5: 229]. Нерідко польське слово вражає поетесу своєю образністю, наприклад, слово *краснолюдки* (красні, тобто красиві маленькі люди): І *краснолюдки* підуть з куманцями [5: 182] (*krasnodudki* – гномики).

В окремих випадках полонізм відрізняється від однокореневого українського слова значенням або його відтінком. Так, слово *подобізна* у польській мові має значення "художнього зображення людини на полотні чи папері" (*podobizna* – портрет), а у текстах Ліни Костенко воно уживається не в значенні портрета, а в значенні "подоби чогось": Ой люди, люди, божа *подобізна* [6: 141], І каже дяк: Яка там *подобізна*? [6: 141]. Поетеса помітила і використала більшу вмотивованість польського слова *подобізна* порівняно із запозиченим словом *портрет*.

Нерідко полонізми використовуються поетесою для називання одягу, взуття, їх частин та оздоб (*кунтуш, вилога, каптур, котурни, ковнір, камізелька, остроги, рихтунок, плис*), наприклад: Ті корчі мук у синім *кунтуші* [6: 89] (*kontusz* – вид одягу, що був поширений у Польщі), В старій сукмані книжка за *вилогою* [6: 139] (*wyłog* – лацкан), Ідуть волхви у стуманілих *каптурах* [5: 411], Дужка золотава стоїть над чорним *каптуром* гори [6: 37] (*kartur* – капюшон), Бо як би як хто п'явся на *котурни* [5: 481], де зіп'ялася вежа на *котурн* [5: 58] (*koturny* – театральне взуття на високих підборах), Роздирає *ковнір* [12: 10] (*kołnierz* – комір), Здається, вийде гномик в *камізельці* [5: 182] (*kamizelka* – жилетка, безрукавка), Закинеш геть хомут і *остроги* [5: 431] (*ostrogi* – шпори), Та на цареві зброя золота, і меч, і щит, і бойовий *рихтунок* [5: 437] (*rychtunek* – спорядження), Царя везуть, одягненого в *плис* [5: 437] (*plisa* – оздоба на одязі, сам оздоблений одяг). Серед полонізмів, які використовує Ліна Костенко, є назви частин тіла людини, наприклад, *гемби*: А вони, клаповухі, розпустили *гемби* та й повірили [5: 414] (*gęby* – губи).

Лексичні полонізми у творах Ліни Костенко вживаються для називання предметів побуту (*саква, жирандоль, дзбан*): А на *саквах* лежить мені обнова [6: 153] (*sakwa* – мішок), Ставить осінь на землю свою золоту *жирандоль* [5: 320] (*żyrandol* – лампа, торшер), Міцного квасу випили по *дзбану* [5: 456], Великий *дзбан* з Афіною Палладою [5: 419], Все на вітрах дзвенітиме, як *дзбан* [5: 345] (*dzban* – глек).

Полонізмами названі тварини та птиці (*огир, канарек, вепр*): І не арабський *огир* сарацина [5: 500], Стояв той *огир* в перах і в попоні [5: 362] (*ogier* – кінь), Панство смажать *вепря* [6: 176] (*wieprz* – дикий кабан), Такими щиглями, *канарками* [5: 117] (*kanarek* – канарейка). Зауважимо, що в українській мові іменник *канарейка/канарка* має жіночий рід, а у польській мові слово *kanarek* чоловічого роду.

Полонізми ужиті для називання рослин або окремих їх видів (*зела, кмин, без*), наприклад: Чиркнула блискавка по *зелах* [5: 85], Я змалку знаю, де яке *зело* [6: 87] (*zięło, ziole* – зілля), А Ївга сіяла м'яту, та сама, сіяла *кмин* [5: 105], А те запахує – любидра, канупер і *кмин* [5: 57] (*kminek* – тмин), Ліловим чадом туманіє *без* [5: 270] (*bez* – бузок). Зауважимо, що словники української літературної мови подають слово *бузок*, проте в говірках української мови активно використовується і слово *без*. Ліна Костенко використовує обидва слова, наприклад: Зима стоїть персидська, як бузок [5: 291], на росах і дощах настояний бузок [5: 306].

Серед полонізмів нами відмічені назви споруд, будівель (*тверджа, пивничка, в'язня*): Козацька *тверджа*, давній Чигирине, [5: 390] (*twierdza* – фортеця), Убивцю ж, Марусю, до розправи скріпить

в'язням города Полтави [6: 9] (więzienie – в'язниця), В пивничці на лото сиділи п'яні гномики [5: 84] (piwnica - льох). У наведених прикладах Ліна Костенко з-поміж українського та польського слова обирає саме польське, оскільки воно допомагає яскравіше передати сутність поняття (тверджа – це тверда, неприступна фортеця,) або підсилює образ грою слів (в пивничці ...п'яні гномики).

Аналіз полонізмів з погляду їхньої приналежності до певних частин мови засвідчує, що серед полонізмів представлені всі класи частин мови. Звичайно, найбільше іменників, адже вони репрезентують реалії оточуючого світу. Це насамперед конкретні іменники, що називають речі матеріальної культури (*атрамент, каламар, вензель, кросна, карафа/карафка/каравка, натрумники, фотель, шкельце, дзигарек, шкатула*), наприклад: *Атрамент* свій розлий [5: 404] (atrament - чорнило), і всох колодязь *каламаря* [5: 285], Та те перо в тому *каламарі*... [6: 99], Те знає лиш перо і *каламар* [6: 99], Загуслим дьогтем ллються в *каламар* [6: 68] (kałamar – чорнильниця), ...лише на всьому, на всьому – герби його і *вензели* [6: 374], Гудуть ліси, риплять дубові *кросна* [5: 270], І рух дадуть і кругові, і *кросну* [5: 442] (krosno - ткацький верстат), птиця бузок п'є воду з *карафи* [5: 304], В трельяжі віддзеркалена *карафа* [5: 19], збирає знову мідяки в *каравку* [6: 148] (karafka – графин), І мантії звисали, як *натрумники* [5: 362] (покривало, для накривання труни – trumny), *Фотель* німецький з набивною шкурою [6: 99] (fotel - крісло), *Дзигареки* замовників безслідних [5: 19] (dzygarek – годинник), Пеню належну сплатить до *шкатули* [6: 31] (szkatuła – скарбниця, скриня). Цікаво, що Ліна Костенко уживає три слова з однаковим значенням: *барельєф, горельєф та горорізьба*, а також подає словосполучення з таким же значенням *різьба по каменю: Барельєф. Простоволосі, обезумілі, біжать три матері* [5:154], Якби я робила горельєфи пам'яті [5: 153], Тут є, либонь, вибітні *горорізьби* [6: 134]. Поетеса ніби шукає найбільш вдалого, найбільш відповідного для української мови слова: запозичене барельєф, польське горорізьба, та ніби середнє між ними горельєф.

Абстрактні іменники зустрічаються здебільшого в текстах книжного стилю. Наприклад, у промові Ліни Костенко "Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала", яку вона виголосила в Національному університеті "Києво-Могилянська академія" в 1999 році, ужиті полонізми *опінії, казання*: ... у дзеркалі світових *опіній* [7: 26] (opinia – думка, погляд, судження), ... кожне *казання* має складатися з трьох частин [7: 10] (kazanie – проповідь, повчання). Подібні полонізми надають книжності мові персонажів художнього тексту: Він також падав жертвою *опінії* [5: 434], Оскаржену на *квестію* віддати [6:29] (kwestia – питання, справа, що вимагає вирішення), І це твоя спокута і

офіра [5: 272] (*ofiara* – жертва), Язик зломивши на судейський *штиб* [6: 23] (*szyby* - зразок), все інше – позосталість [5: 178] (від *pozostały* - той, що залишився).

Іменники, які називають речовини, процеси, збірні іменники представлені невеликою групою: Журились потай і вживали *трунки* [5: 362], Дали в дорогу різних почастунків, Лящів, тарані і місцевих *трунків*. [5: 456], Мов чаша гіркою *трунку* [5: 217], В жертвних чашах ритуальний *трунок* [5: 437] (*trunek* – спиртний напій), Тут воно чари, тут воно *трутизна* [6: 15] (*trucizna* - отрута), В тому саду ми брались до *науки*... Адаже ми разом вчилися тоді! [5: 479] (*nauka* - навчання), Всіх *пятик* незмінний виночерпій [5: 489] (*pujatyka* – п'янка-гулянка), І там *погребів* більше, ніж весіль [6: 111] (*pogrzeb* – похорон), Який це скульптор душу їм принизив, наставив їх суцільними штаньми над незугарним *кличанням* карнизів? [5: 152] (від дієслова *klekać* – падати на коліна), *Усправедливлень* жодних не дала [6: 8] (від дієслова *usprawiedliwiać* – виправдати), Я – посміховисько людське, *бидло* поміж народів [5: 217], Заходило сонце, і паслося панське *бидло* І паслося *бидло* на тій, на Княжій горі [5: 237] (*bydło* – худоба).

Непоодинокі серед полонізмів прикметники: На другий день, в годину *зегарову* [6: 25] (прикметник від слова *zegar* – годинник), Щось *прецизійне* маючи в руці (*precyzyjny* – точний), Цвіли гірлянди *преціозних* дам [5: 499], Навколо – дев'ять *преціозних* дам [5: 501] (прикметник від слова *precjoza* – дорогоцінність), Вона сміється і *танечним* кроком веде його [5: 490], Шовковий сум *танечної* ходи йому на згадку залишає осінь [5: 342], (*taneczny* – танцювальний), Там звідусіль *загрожени* степи [5: 442] (*zagrożeni* – такі, що знаходяться під загрозою), Хай погоня підожде, усі ці жорстокі і *тлусті* [5: 183] (*tlusty* – жирний, товстий), Струни мої *настренчені* на епохальний лад! [5: 200] (*nastęczać* – рекомендувати, скеровувати), Закутаний в *тутейші* килими [6: 152] (*tutejszy* – місцевий), Параска Демида в літах *подейшлих* [6: 9] (*podeszły* – літній, в літах), Тут є, либонь, *вибітні* горорізьби [6: 134] (*wybitny* - знаменитий), Ліхтар *мосяжний*, тьмяний від комах, три бочки меду, вісім кув селітри, та ми удвох на *шльонських* килимах [6: 82] (прикметник від *mosiądz* – стоп міді та цинку та прикметник від *Szląsk* – регіон Польщі), А в моєму краю *ойчистому* б'ють гармати, свистить картеч [5: 315] (*ojczysty* – вітчизняний).

Серед полонізмів досить часто спостерігаються дієслова: Я *зрезигнував* [6: 149] (*zrezygnować* – відмовитися від чогось), *Гонорували* нас пристойно [6: 133] (*honorować* - шанувати), Ще й святістю *потрафить* здивувати [5: 147], І цікаво, багато б із них

потрафили пройти шляхами його долі? (5: 163) (*portafić* - зуміти), А там Климент, - і спробуй всім *потрафить* [5: 498] (тут це слово набуває значення *догодити*), Може, *клячуть* даремно люди перед богами? [5: 354] (*klekać* – опускати на коліна), Обличчя дряпай, вухо собі ріж, щоб кожен бачив, як ти *пасіюєш* [5: 437] (*pasjonować* – захоплюватися), Хтось буде *кпнути* [5: 195] (*kpić* – насміхатися), Хай *танчать* до упаду [6: 177], Наволоч вельможна сама з собою *танчить* полонез [6: 177] (*tańczyć* - танцювати), Його Пушкар з Іваном *фундували* [6: 71] (*fundować* – сплачувати рахунки), Зажурені друзі *сахнулися* в розбіг [5: 59], Він прийде сам і вже не *відсахнеться* [5: 82], *Волаю* вам – потонете в крові! [5: 486] (*wołać* - звати), Як мовчанням душу *уярмлю*, то який же в біса я поет?! [5: 164] (*ujarmić* - взяти в ярмо).

Чимало в текстах Ліни Костенко полонізмів-прислівників: Удрав шпака, як кажуть, *знакомито* [6: 149] (*znakomicie* - чудово), Мені у пам'ять *врізались назавше* [6: 76] (*nazawsze* - назавжди), Як і про це закон є *акурат* [6: 26] (*akurat* - точно), Дійшло до чого, сваримся *навзаєм!* [6: 29] (*nawzajem* – взаємно), Задзвонять над ними *погребно* білі дзвони конвалій [5: 124] (прислівник від слова *rogzreb* - похорон), І *втеди* син мій Григорій наглою смертю вмер [6:8] (*wtedy* – тоді), А *юж* не буде в світі мені щастя...[6: 163] (*już* – вже), Було про все розпитано *дискретно* [6: 13] (*dyskretno* – таємно, приховано).

Значно рідше зустрічаються в текстах полонізми, що є словами категорії стану та займенниками, наприклад: Цей нас не видав. Це *вартніш* за все [5: 516] (вищий ступінь порівняння від слова категорії стану *wart*), З тамтого боку інший повсякчас Чекає транспорт [5: 452] (*tamtę* - той). Нерідко уживаються навіть службові частини мови: Не будши свідком ставлена *позатим* [6: 26] (*poza tym* - бо, тому що, через те що), *ведлуг* закону [6: 25] (*według* – згідно з), *През* отруєння і *през* чари бісівські [6: 8], що книги міські Полтавські "*през* війну, под час *рабовання* города, огнем спалені" [6: 7] (*przez* – через), *поневаж* будуть випхані із ратушу [6: 9] (*ponieważ* – бо, тому що).

Дуже рідко зустрічаються полонізми за ознакою граматичного роду, наприклад: без коньяку й шампана [5: 289]. В українській мові напій називається *шампанське* (середній рід), у польській мові *szampa* (чол. рід).

Фонетичні полонізми – це найчастіше однокореневі українські та польські слова з наголосом на другому від кінця складі, що характерне для польської мови (далі наголошений звук у виділеному слові підкреслюємо): Богдан подав наказ *гетьманський* свій [6: 100], Повій, вітре буйнесенський, звідкіль тебе *прошу* [6: 63], Я вам кажу. Я вас молю. Я *прошу* [7:488], Я *прошу*, люди, вислухайте *мене* [6: 32],

Одного *прошу*: у мою дитину не кидайте словами, як багном! [6: 20], Я *прошу* о святую справедливість! [6: 18], Хтось перевіяний, як *зерно*, у ґрунт поезії впаде [5: 38], Добірним *зерном* колосилась мова [5: 161], Гріх сіяти недобре *зерно* [5: 543], десь наше *зерно* – гори золоті [5: 339], Чи ще не *простий*, а Ольвійський гість [5: 432], Ненавидить *простота* простоту [5: 536], Розношена щоденна *проста* математика [5: 156], А брови у неї - такі шовкові! Вуста у неї такі *малинові*! [5: 120], Десь-не-десь, в якомусь царстві, дзвони били по *лицарству* [5: 168], На вічні терези кладуть шедеври у своїй *щедроті* [5: 204], І наш сеньор, *музика* і дотепник [5: 479], *Марнота* днів, убитих на спокуси Духота вдень [5: 476], Шинкарка Таця сіла на *публіку* [6: 179], *Духота* сиза, як відьомські коси [6: 148].

Зовсім мало інших фонетичних полонізмів, наприклад, звукосполучення **ра, ла** на місці **оро, оло** (Чи думали, що там вино і *брашно*? [6: 138] (борошно), Блищали скрізь оправи *щирозлоті* [5: 385] (зі щирого золота), початковий **є** на місці **о** в українській мові (*Єдну* душу Богу ховають [6: 9] (одну), звук **ш** замість **с** (Дивився в *шкельце* [5: 19], гострила вухо темрява у *шклі* [5: 73] (*szkło* – скло, скельце).

Серед полонізмів небагато словотвірних, наприклад: *Велемовний* світ, *велелюдний* [5: 94] (*wielie* – багато). Цікавим нам видається приклад використання дієприкметника "здорожений" (втомлений дорогою) та дієслова "здорожитись" (втомилися від дороги), які у рівній мірі можна розглядати і як українські слова, і як полонізми: А через півжиття, коли ти вже *здорожений* [5: 306], *Здорожились*, вже й ніч була глуха [5: 455], (пол. мова *zdrożeni*). Дуже рідко використані граматичні форми дієслів, що притаманні польській мові, наприклад: *Казали-сьмо* Черкесу і всім також [6: 9], *Бо ми-сьми*, вряд, ведлуг закону чиним [6: 25].

Полонізми на синтаксичному рівні зустрічаються часто, проте це переважно порядок слів, що за нормами польської мови визначає для прикметника постпозицію відносно означуваного іменника, тоді як для української мови більш звична препозиція, наприклад: Екран приносив *славу світову* [5: 37], Той силует у *вікні золотому* [5: 317], сухі гілки – це вже *вінок терновий* [5: 76], в кожную ласку *рук нестудених* [5: 139], і *вишні чорноокі* стоять до холодів [5: 39], Проходять *люди гарні і незлі* [5: 44], *Місток вузьенький* над потічком [5: 47], Стоять *жоржини мокрі-мокрі* [5: 60].

Нами відмічено лише один випадок побудови заперечної конструкції за зразком польської мови (Чи, мо', бензину вже *не є*? [5: 65], що відповідає українському "*можливо, бензину немає*").

Таким чином, репрезентований у науковій розвідці матеріал підтверджує існування польсько-українських культурних і мовних

контактів, що спричинені історичними подіями та географічним сусідством Польщі та України. Припущення про можливі причини появи полонізмів у мовленні Ліни Костенко, аналіз ролі полонізмів у тканині українського художнього тексту, дають підстави висловити думку про те, що поява полонізмів у творах сучасної української поетеси не випадкова. Серед проаналізованих мовних одиниць чимало полонізмів, які репрезентують різні мовні рівні (фонетичний, лексичний, граматичний і синтаксичний). Їх використання підпорядковане завданням створення художніх образів, воно допомагає відтворювати історичне тло, на якому розгортаються події, що описуються, допомагає створити польський колорит, посилює виразність художнього дискурсу.

Список використаних джерел та літератури

1. Романова Н.П. Вивчення українсько-польських мовних контактів у слов'янській філологічній науці // Мовознавство. – 1972. – № 4. – С. 41–50.
2. Вінценз Андрій. До проблеми українсько-польських мовних контактів // Мовознавство. 1991. № 5. – С. 37–41.
3. Булаховський Л.А. Питання походження української мови. – К., 1956.
4. Українська мова. Енциклопедія / за ред. Русанівського В.М. та ін. – К.: Наукова думка, 1992. – 630 с.
5. Костенко Ліна. Вибране. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
6. Костенко Л. В. Маруся Чурай: Історичний роман у віршах. – К.: Рад. письменник, 1979. – 189 с.
7. Ліна Костенко. Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала. 2-е вид. – К., 2005. – 32 с.
8. Місяць Наталія. Полонізми в поетичній та епістолярній спадщині Лесі Українки // Українська полоністика. – 2008. – № 5. – С. 174–189.

Natalia Misjac. Polonizmy w utworach Liny Kostenko.

W artykule zostały zbadane wewnętrzne i zewnętrzne przyczyny wykorzystania polonizmów w utworach wybitnej ukraińskiej poetki Liny Kostenko, w ramach minimalnego kontekstu w artykule przedstawiono polonizmy różnych poziomów języka oraz zrobiono klasyfikację.

Natalia Misyats. Polonisms in Lina Kostenko's Works.

The article looks into external and internal reasons that caused the appearance of Polonisms in the works of a well-known modern Ukrainian poetess Lina Kostenko. Within the limits of a minimum context the Polonisms of different linguistic levels and their classification are represented. The role of Polonisms in text is also under analysis.